

JAN KOCHEL

Wydział Teologiczny, Uniwersytet Opolski

<https://orcid.org/0000-0002-0399-6056>

PAPIESKA KOMISJA BIBLIJNA,
Czym jest człowiek? Zarys antropologii biblijnej,

tłum. Henryk Witczyk,
Lublin: Dzieło Biblijne im. św. Jana Pawła II, 2020, ss. 303
(recenzja książki)

Polski przekład dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej ukazał się przed Niedzielą Słowa Bożego i Tygodniem Biblijnym, obchodzonymi z inicjatywy Ojca św. Franciszka i Dzieła Biblijnego. Tłumaczenie dokumentu przygotował ks. prof. Henryk Witczyk – biblista z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, przewodniczący Dzieła Biblijnego im. Jana Pawła II oraz członek Papieskiej Komisji Biblijnej. Wydanie polskiego przekładu posiada wyraźną adnotację, że jest to publikacja do użytku wewnętrznego w celach edukacyjnych w ramach Tygodnia Biblijnego i Narodowego Czytania Pisma Świętego w kontekście 100. rocznicy urodzin Karola Wojtyły – świętego Jana Pawła Wielkiego. Może być wykorzystywana w prowadzonym przez Dzieło Biblijne im. św. Jana Pawła II ogólnopolskim apostołacie biblijnym, a także w parafiach i diecezjach w Polsce w ramach działalności edukacyjno-formacyjnej moderatorów diecezjalnych, kapłanów i katechetów świeckich. Takiego zastrzeżenia nie ma we włoskim oryginale opublikowanym przez oficjalne wydawnictwo *Libreria Editrice Vaticana*. Edukacyjno-formacyjny i apostołski wymiar polskiego przekładu wpłynął na niską cenę i pragnienie powszechnego dostępu w ramach działalności Dzieła Biblijnego im. św. Jana Pawła II.

Włoski oryginał jako ilustrację na okładce wykorzystał słynne stykające się palce z fresku Michała Anioła z Kaplicy Sykstyńskiej, z kolei na okładce polskiego przekładu widnieje ilustracja z Biblii Antona Kobergera, przedstawiająca *Stworzenie kobiety i mężczyzny*. Kronikarz norymberski w 1483 r. wydrukował, ilustrowaną ponad 100 grafikami, *Biblię Germanica* w języku niemieckim, w nakładzie 1500 egzemplarzy. Jeden z egzemplarzy znajduje się w Polsce – w Bibliotece Tschammera w Cieszynie. Obraz ma charakter katechetycznej ilustracji-wprowadzenia do antropologii biblijnej, która „proponuje jako bazę programową opowiadanie z Księgi Rodzaju z rozdziałów 2–3 (czytane łącznie z Rdz 1)” (nr 5). Opis stworzenia z trzech pierwszych rozdziałów

Księgi *Genesis* jest opowiadaniem „założycielskim” (programowym), zintegrowanym oczywiście z innymi opowiadaniem o początkach człowieka.

Autorzy dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej jako tytuł wybrali jednak pierwszy człon pytania z Ps 8: „Czym jest człowiek?”, który w całości wersetu brzmi następująco: „Czym jest człowiek, że o nim pamiętasz, i czym śmiertelnik, że troszczysz się o niego?” (Ps 8,5). Jest to klasyczne pytanie o źródło antropologii biblijnej. Jak Objawienie Boże widzi człowieka? Kim on jest w świetle całego Pisma Świętego? Czym bądź kim jest „śmiertelny” człowiek? Hagiograf nawiązuje do Księgi Hioba i Ps 144, gdzie pytania brzmią już bardziej osobowo: „Kimże jest człowiek, że go tak wywyższasz: zwracasz na niego uwagę” (Hi 7,17); „Panie, kim jest człowiek, że Ty zważasz na niego? Kim syn człowieczy, że Ty o nim myślisz?” (Ps 144,3).

Dokument ma też swój podtytuł oddany w polskim przekładzie jako *Zarys antropologii biblijnej*, chociaż w oryginale włoskim jest inaczej: *Un itinerario di antropologia biblica*. Termin *itinerarium* (łac. *iter, itineris* – „droga”, „marsz”, „podróż”) oznacza przede wszystkim długi marsz czy eskapadę, która zawiera najczęściej pewną liczbę etapów. *Itinerarium* to też opis wędrówki zanotowany przez podróżnika, który staje się w ten sposób „dziennikiem podróży”, wskazówką dla mających kiedyś przejść tę samą drogę po śladach pioniera. W sensie przenośnym wyraża też naukę (doktrynę) (por. Wj 32,8; Dz 9,2; 18,25n; 19,9.23; 24,22). Apostoł Paweł właśnie tak przedstawiał naukę, którą sam głosi: „[to] moje drogi w Chrystusie Jezusie, jak nauczam w każdym Kościele” (1 Kor 4,17; por. Dz 22,4; 24,14). Czy dokument jest wprowadzeniem, czy zarysem drogi? – oto pytanie, na które warto poszukać odpowiedzi w czasie wnikliwej lektury całego dokumentu. Zapewne jest to wielowymiarowa i mobilna mapa (coś jak zaplanowany GPS – wł. *tracciato*) drogi, którą należy przebyć, by poznać prawdziwy obraz człowieka. Człowiek jest wielką tajemnicą, którą wciąż trzeba odkrywać na nowo. Tak jak nieodkryty pozostaje genom człowiek (ciało), tak o wiele większą tajemnicą pozostaje jego wnętrze (duch) – „nieprzebyte”, jak kosmos.

W tekst całości wprowadza *Przedmowa* przewodniczącego Papieskiej Komisji Biblijnej, hiszpańskiego kardynała Luisa Ladarii SI, podpisana 30 września 2019 r., w liturgiczne wspomnienie św. Hieronima – patrona biblistów. Obecny przewodniczący Papieskiej Komisji Biblijnej studiował na Uniwersytecie w Madrycie, na Papieskim Uniwersytecie *Comillas*, we Frankfurcie nad Menem, wreszcie na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim, gdzie uzyskał tytuł doktora teologii (1975). Jest profesorem antropologii teologicznej na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim oraz autorem wielu publikacji naukowych, m.in. podręcznika *Wprowadzenie do antropologii teologicznej* (WAM, Kraków 1997). Kard. Ladaria wyraża przekonanie, że prezentowany dokument stanowi nowość zarówno pod względem treści, jak i pod względem formy wykładu; „Nie było bowiem dotychczas żadnego opracowania, które w organiczny sposób przedstawiałoby kluczowe elementy, mające istotny wpływ na określenie tego, czym jest człowiek – w świetle Starego i Nowego Testamentu”. I dodaje, zapewne również na podstawie badań własnych:

„Tematy [antropologii biblijnej], które najczęściej były rozwijane w oderwaniu jeden od drugiego, są tutaj zharmonizowane i tworzą koherentną całość” (s. 6).

Dokument składa się z wprowadzenia, czterech obszernych rozdziałów i zakończenia. Wprowadzenie określa cel i metodę podjętych badań. Od początków dziejów poszukiwanie odpowiedzi na zasadnicze pytanie badawcze: Kim jest człowiek? – było i jest zasadniczą troską Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. Zastanawiające jest to, że nie powstało do tej pory kompleksowe opracowanie biblijne na ten temat. Potwierdzają to autorzy dokumentu: „Kościół katolicki podejmował [wprawdzie] każdy możliwy trud, by wesprzeć ludzi dobrej woli w przyjęciu słusznej perspektywy dobra. Kierując się tym duchem, papież Franciszek zwrócił się do Papieskiej Komisji Biblijnej z prośbą o przygotowanie dokumentu na temat «antropologii biblijnej». Kościół bowiem od zawsze opiera swe przesłanie na Piśmie Świętym (*Dei verbum*, nr 24). Dotychczas nie ukazało się żadne oficjalne opracowanie, które prezentowałoby panoramiczną i kompleksową wizję człowieka według Biblii” – potwierdzają autorzy dokumentu. Czyżby ludzkość dojrzała lub kondycja współczesnego człowieka to sprawiła, że pytanie: Czym jest człowiek? – stało się pytaniem „granicznym” – podstawowym pytaniem ludzkości i świata? Ostatni papież przełomu tysiącleci wielokrotnie ostrzegali przed „błędem antropologicznym” (Jan Paweł II) bądź „redukcjonizmem antropologicznym” (Benedykt XVI), stąd konieczność „panoramicznego i kompleksowego” opracowania wizji człowieka według Biblii z woli obecnego Ojca Świętego. „Niniejszy dokument pomyślany jest jako wiarygodna interpretacja całego Pisma Świętego w zakresie antropologii. Z jednej strony wymaga to jasnego przedłożenia reguł, według których sporządzone zostało opracowanie, a z drugiej – oczekuje się, że zostaną zaprezentowane w syntetyczny sposób główne linie tematyczne tego opracowania, aby ułatwić jego lekturę” – wyznają na wstępie autorzy dokumentu (nr 4). Otwarte pozostaje zatem pytanie: Zarys problematyki czy wprowadzenie w „panoramiczną i kompleksową wizję” człowieka?

Odnosnie do metodologii – niektórych reguł hermeneutycznych – autorzy zwracają uwagę na klasyczne kryteria interpretacji biblijnej, które wypływają z ogólnej reguły („Pismo święte powinno być czytane i interpretowane w tym samym Duchu, w jakim zostało napisane” – *Dei verbum*, nr 12; por. KKK 112–114). Dokument uwzględnił cztery reguły hermeneutyczne: 1) „Posłuszeństwo słowu Bożemu” (nr 5–6); 2) „Całość Pisma Świętego” (nr 7–9); 3) „Człowiek w relacji” (nr 10); 4) „Człowiek w historii” (nr 11). Spójna struktura całego dokumentu uznaje programowe opowiadanie z Rdz 1–3 za normatywny punkt odniesienia dla Jezusa i tradycji Pawłowej (wg podejścia narracyjnego; nr 12–13).

Pierwszy rozdział, *Istota ludzka stworzona przez Boga*, przedstawia człowieka jako stworzenie Boże. Ta relacja jest pierwszą i fundamentalną, decyduje o znaczeniu zarówno tego, że istota ludzka jest uczyniona z „prochu”, jak i tego, że jest istotą żywą dzięki Bożemu „tchnieniu” (nr 14–68).

W drugim rozdziale: *Istota ludzka w ogrodzie*, ukazana jest kondycja człowieka. Autorzy dokumentu podejmują tu takie tematy jak: kwestia pokarmu, pracy i odniesienia do innych istot żywych. Ta seria ważnych relacji przyczynia się do zarysowania odpowiedzialności istoty ludzkiej, poprzez przyłgnięcie do projektu Bożego (nr 69–149).

Trzeci rozdział: *Rodzina ludzka*, podejmuje główne kwestie relacji interpersonalnych. Mają one swoje fundamentalne zakorzenienie w małżeńskiej relacji mężczyzny i kobiety oraz przyjmują postać złożonej sieci związków rodzinnych i społecznych. W rozdziale są poruszane liczne kwestie, m.in. wartość życia seksualnego i jego różnych form – niejednokrotnie niedoskonałe albo błędne, stosunki między rodzicami a dziećmi, etyka braterstwa jako przeciwieństwo przemocy i wojen. Jest to uporządkowana synteza tematów związanych z rodziną (nr 150–265).

Motywytem głównym czwartego rozdziału, *Człowiek zanurzony w historii*, jest historia człowieka, który złamał przykazanie Boże, wybierając drogę śmierci. Jednak wydarzenie to łączy się z interwencją Boga, który czyni historię czasem zbawienia (nr 266–346).

W każdym rozdziale przytacza się najpierw fragment Księgi Rodzaju (tłustym drukiem), po czym następuje krótki komentarz egzegetyczny (kursywą – może niekoniecznie tłustym drukiem, jak w oryginale włoskim), który ma na celu wydobycie kluczowych motywów tematycznych. Dopiero po nich prezentuje się wybrane tematy, biorąc pod uwagę kolejne części Starego i Nowego Testamentu. W niektórych miejscach są wtrącone (mniejszą czcionką) szczegółowe rozwiązania ważnych zagadnień, które domagają się pogłębienia teologicznego. Dokument promuje nieustanny trud „aktualizacji interpretacyjnej”, zawsze wiernej, zawsze nowej (Mt 13,52). Biblia sama domaga się jej ciągłego aktualizowania. Nie wystarcza analiza naukowa tekstu (historyczno–krytyczna). „Biblia jest dla Kościoła słowem Bożym, skierowanym właśnie do niego, do Kościoła i świata całego w jego dzisiejszej postaci” (por. *Interpretacja Biblii w Kościele*, IV). Aktualizacja interpretacyjna, zwłaszcza w przypadku tekstów dotyczących życia ludzi, jest możliwa i konieczna, ponieważ bogactwo tekstów sprawia, że posiadają one swoją wartość we wszystkich epokach i dla wszystkich kultur (por. Iz 40,8; 66,18-21; Mt 28,19-20).

Trzeba uznać wielki wkład Dzieła Biblijnego im. św. Jana Pawła II i osobiste zaangażowanie przewodniczącego – ks. prof. Henryka Witczyka – w odkrywanie orędzia Pisma Świętego w naszym kraju. Kolejnym cennym wkładem jest dar przekładu omawianego dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej. Nie umniejszają tego sporadyczne potknięcia literowe w tekście (s. 37, 108, 153, 177, 193, 201, 250, 257, 288). Należy za to docenić czytelną szatę graficzną i bardzo korzystną cenę. Oby jak najwięcej nie tylko specjalistów – egzegetów, teologów, ale nade wszystko nauczycieli, wychowawców i katechetów sięgnęło po to cenne narzędzie, które może rzeczywiście okazać się drogą (*itinerario*) „zaczynającą się w świadectwie pamięci o początkach, biegnącą poprzez

analizę świadectw historycznych, bogatych w wielorakie i zróżnicowane poszerzenia tematyczne, i nie utożsamiając prawdy z jednym tylko punktem na owej drodze, choćby to był punkt końcowy i podsumowujący, który zresztą nie miałby sensu bez tego, co go poprzedza” (nr 348).

Tak jak wprowadzenie zawiera ważniejsze zasady, które przemawiają za przyjętym w dokumencie modelem wykładu („panoramiczną i kompleksową wizję człowieka”), tak w zakończeniu dopełnia się omawiana prezentację antropologii biblijnej kilkoma uwagami natury duchowej i pastoralnej. Autorzy przyznają: „(...) na niniejszych stronach zamiast statycznego obrazu, nieustannie próbowaliśmy podążać drogą rozumienia, *itinerario*, zaczynając się w świadectwie pamięci o początkach, biegnącą poprzez analizę świadectw historycznych, bogatych w wielorakie i zróżnicowane poszerzenia tematyki, i nie utożsamiając prawdy z jednym tylko punktem na owej drodze, choćby to był punkt końcowy i podsumowujący, który zresztą nie miałby sensu bez tego, co go poprzedza” (nr 348).

Czy droga badań nad antropologią biblijną została ukończona, czy też po prostu otwarta została „brama” na kolejne etapy antropologicznego *itinerario*?

Mają rację autorzy dokumentu, spoglądając na niezrealizowany do końca plan: „Coś podobnego przydarzy się nam u kresu naszego procesu bycia «kształtowanym» i formowanym jako nowe stworzenia, jako dzieci Boże (2 Kor 5,1-5). Pismo mówi, że jeszcze się nie objawiło w pełni, czym będziemy (Kol 3,3-4; 1 J 3,2)” (nr 349). Warto więc spojrzeć w twarz Najpiękniejszego z Ludzi: „Patrząc na Jezusa, medytując pilnie Jego historię, można zbliżyć się do pewnego wyobrażenia i pojęcia wielkości, którą obdarzony został syn człowieczy (*Gaudium et spes*, nr 22), mało co mniejszy od Boga (Ps 8,6). (...) człowiek wierzący – tak jak Chrystus – przemierzy tę samą drogę, aby pod wpływem działania Ducha Pańskiego zostać przemienionym na obraz Syna: My wszyscy odzwierciedlamy w naszej odkrytej twarzy chwałę Pana i jesteśmy przemienieni na ten sam obraz, zyskując coraz większą chwałę, za sprawą Pana, który jest Duchem (2 Kor 3,18)” (nr 350).

Jest prawdą, że każdy człowiek wezwany jest do pisania swojego „dziennika podróży” Każdy też – przy końcu ziemskiej wędrówki – zda sprawę ze swego *itinerarium*. Odpowie wówczas na pytanie: Kim jesteś? Opis naszej wędrówki może stać się wskazówką dla innych. Wciąż pozostanie wiele pytań, na które warto poszukiwać odpowiedzi. Pozostanie też wiele nieodkrytych ścieżek ludzkich doświadczeń. Istotne jest jednak to, by nie zboczyć z jedynej Drogi – Jezusa Chrystusa, prawdziwego Boga i prawdziwego człowieka (por. J 14,6; KKK 464).